

Дієприкметник

Дієприкметник-це особлива форма дієслова, яка виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на питання **який? яка? яке? які?** Наприклад: *вивчений (вірш), освітлена (кімната), замерзлі (руки).*

Дієприкметник поєднує ознаки:

дієслова	прикметника
вид: <u>доконаний</u> або <u>недоконаний</u> : <i>заіржавілий, іржавіючий</i>	вказує на <u>ознаку предмета</u> , відповідає на питання: який, яка?, яке?, які?, битий, бита, бите, биті
час: <u>теперішній</u> або <u>минулий</u> (тільки 2 часи)	<u>узгоджується</u> з іменником (займенником): <i>наповнена діжка, наповнене серце, наповнені легені</i>
буває <u>активного</u> або <u>пасивного стану</u> : <i>виконуючий, виконуваний</i>	змінюється за родами, числами, відмінками: <i>збудований будинок, побілені стіни, навислої загрози</i>
може мати залежні слова (іменник, займенник або прислівник): <i>закінчена ними недавно робота</i>	у реченні виступає означенням, частиною іменного присудка: <i>Цей звичай <u>збережений</u> лише у гуцулів. <u>Вишита</u> сорочка їй сподобалась.</i>

Дієприкметник має прикметникові закінчення і відмінюється як прикметник твердої групи.

Відмінювання дієприкметників

Відмінок	Однина			Множина
	чоловічий рід	середній рід	жіночий рід	
Н.	наповнен-ий	наповнен-е	наповнен-а	наповнен-і
Р.	наповнен-ого	наповнен-ого	наповнен-ої	наповнен-их
Д.	наповнен-ому	наповнен-ому	наповнен-ій	наповнен-им
З.	як Н. або Р.	наповнен-е	наповнен-а	як Н. або Р.
О.	наповнен-им	наповнен-им	наповнен-ою	наповнен-ими
М.	наповнен-ому,(-ім)	наповнен-ому,(-ім)	наповнен-ій	наповнен-их

Порівняйте:

Дієприкметники вказують на ознаку предмета за дією: охолоджений напій, побілена хата, низькі оцінки.
Прикметники вказують на постійну ознаку: холодний напій, біла хата, низькі оцінки.

!!! Слід розрізняти особливості творення прикметників і дієприкметників. Так слова *стиглий, талий; співучий, гримучий; переможний, передплатний* - **прикметники**, бо перші утворені від безпрефіксальних основ (пор.: **стигли** яблука - **достигли** яблука); другі - від основ інфінітива, а не теперішнього часу (пор.: співа-ти - **спів-уч(ий)**, співај-уть - **співа-уч(ий)**); треті - суфіксом **-н-**, який стоїть після приголосного (пор.: перемогти - **переможний**, перемогти - **переможений**)

Розрізняйте:

Дієприкметники *несказаний і (ще) не сказаний, просіяний через сито, битий дощами дах; підписаний, перекладений, блискаючий, подвоєний*

мають ознаки дієслів, виражають змінну ознаку (за дією): *варений, печений*.

Дієприкметники, що **перейшли в прикметники**: *сидяча робота, колючий дріт, сіяне борошно*.

виражають постійну ознаку, можуть змінювати наголос: *варений, печений*.

Прикметники, утворені від дієслівних основ: *несказаний, невпинний, підписний, посівний, подвійний, докладний*.

мають суфікси прикметників

Дієприкметники можуть бути активними або пасивними.

Активними називаються дієприкметники, які виражають ознаку предмета за його ж дією: То була Одарка-*тремтяча*, як хлющ (Г.Тютюнник); Коли по садках зібрали всю садовину, пішли люди в ліс збирати смачну, солодку, *почорнілу* ягоду (Остап Вишня).

Активні дієприкметники утворюються лише від неперехідних дієслів.

Перехідні та неперехідні дієслова

Перехідні дієслова означають дію, яка спрямовується (переходить) на певний предмет, названий іменником або займенником у знахідному відмінку без прийменника: *виконати (що?) вправу; зустріти (кого?) друзів; прочитати (що?) книгу*.

➤ Якщо присудок у реченні вживається із заперечною часткою **не**, іменник ставиться не в знахідному, а в родовому відмінку: *У темряві мого неіснування не міг я чути рук твоїх тепла (Л. Первомайський)*.

➤ Додаток у родовому відмінку, залежний від перехідного дієслова, ставиться й тоді, коли він означає частину від цілого: *Хворому подали води*.

Порівняйте: принеси сіль (усю) — принеси солі (частину), розвантажити цукор (увесь) — купив цукру (частину).

➤ Неперехідні дієслова означають дію або стан, які на інший предмет не переходять і не вимагають знахідного відмінка без прийменника від іменника чи займенника: *Гуляти парком, гуляти в парку, весело сміятися*.

➤ Дієслова з **-ся** є неперехідними.

Активні дієприкметники теперішнього часу творяться від основи теперішнього часу (форми 3-ї особи множини) за допомогою суфіксів **-уч-,(-юч-)**, якщо дієслово належить до 1-ї дієвідміни, і суфіксів **-ач-,(-яч-)**, якщо дієслово належить до 2-ї дієвідміни: *рев-уть* - *ревучий*, *працю-ють* - *працюючий*, *дриж-ать* - *дрижачий*, *сид-ять* - *сидячий*.

Ці дієприкметники мають граматичне значення недоконаного виду. В сучасній українській мові вони вживаються досить рідко. Їх творення і використання потрібно уникати.

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

- Якщо основа інфінітива закінчується суфіксом **-и-**, то під час утворення дієприкметника цей суфікс опускається і вживається суфікс **-ен-**:
побачи/ти + ен(ий) → побачений.
- Водночас відбуваються характерні для дієслівних форм чергування звуків [с]/[ш], [з]/[ж], [д]/[дж]: *скошений, зужений, збуджений.*
- Якщо перед суфіксом **-ен-** стоїть губний звук [б], [п], [ф], [м], [в], перед суфіксом **-ен-** у дієприкметнику з'являється звук [л]: *вислови/ти + ен(ий) → висловлений.*

Активні дієприкметники минулого часу творяться від основи інфінітива дієслів за допомогою суфікса **-л-**: *посиві-ти - посивілий, потемні-ти - потемнілий, пригорі-ти - пригорілий.*

Пасивними називають дієприкметники, які виражають ознаку предмета, зумовлену дією іншого предмета:
робітника преміювали — *преміюваний робітник*, хтось поранив птаха — *поранений птах*, застосовують метод — *застосований метод*.

*Засмалені сонцем, закурені, мокрі од поту
обличчя вилискували радістю і здоров'ям
(О.Довженко);*

*Виплеснуті хвилиною з рідної землі,
понівечені вони повернулися на голе
дерево палуби (Ю.Яновський).*

- Крім того, пасивні дієприкметники можуть називати ознаку предмета, зумовлену **зворотною дією того самого предмета**: дитина вмилася — *умита дитина*, листок відірвався — *відірваний листок*, дід згорбився — *згорблений дід*.
- Пасивні дієприкметники творяться від основи інфінітива **перехідних дієслів** за допомогою суфіксів **-н-**, **-ен-**, **(-єн-)**, **-т-**: *написа-ти - написаний, побачи-ти - побачений, покри-ти - покритий, би-ти - битий, вирощува-ний, застосовува-ний.* Пасивні дієприкметники бувають **доконаного** (преміюваний, поранений) і **недоконаного** застосовуваний) виду.
- Пасивні дієприкметники **завжди** пишуться з однією літерою **н**, а також із **є** у суфіксі **-ен(ий)**. Творення пасивних дієприкметників з суфіксом **-ен-** супроводжується усиченням у твірній основі дієслів суфіксів **-и(-і)**: *здійсн(и)ти - здійсн(ен)ий, вел(і)ти - вел(ен)ий, го(ї)ти - го(єн)ий.*

Дієприкметники можуть втрачати дієслівні ознаки (зокрема вид) і набувати значення прикметника: колючий дріт, родюча земля, пекучий біль, блискучий промовець, вихована людина, розгублений погляд.

Прикметник від дієприкметника відрізняється тим, що він:

- а)** вказує на сталу, не зумовлену конкретною дією ознаку: *ведуче колесо, дикоростучі тюльпани, стояча вода, шиплячий звук, лежачий камінь*;
- б)** по-іншому утворений, зокрема має невластиві для дієприкметників суфікси: *летючий* (дієприкметник — *лятаючий*), *кипучий* (дієприкметник — *киплячий*), *плачучий* (дієприкметник — *плачущий*), *загребущий, тямущий, пропаший*;
- в)** хоч має суфікс **-л(ий)**, але не має префікса, який вказує на доконаний вид: *кислий* (дієприкметник — *скислий*), *стиглий* (дієприкметник — *достиглий*), *гнилий* (дієприкметник — *зігнилий*), *талий* (дієприкметник — *розталий*);
- г)** має наголошений суфікс **-енн(ий)** або **-анн(ий)**: *нескінченний, незбагнений, невблаганний*;

Дієприкметниковий зворот

Дієприкметник разом із залежним від нього словом називають **дієприкметниковим зворотом**. У реченні дієприкметниковий зворот завжди виступає означенням.

- Дієприкметниковий зворот, який стоїть **після означуваного слова**, на письмі **виділяють комою**: *Чудово блищало небо, засіяне зорями.*
- Дієприкметниковий зворот, що стоїть **перед означуваним словом**, комами на письмі **не виділяють**: *Край моря сонце золотить укриті лісом гори.*
- Часто дієприкметниковий зворот може бути **відділений** від означуваного слова **іншими словами**. У такому випадку зворот теж **виділяємо комами**: *Ходить хмара над березами, блискавками підперезана.*
- Якщо **два чи більше** дієприкметникові звороти стоять **поряд**, то розділові знаки ставимо між ними так само, як між **однорідними членами речення**: *У саду стояв чималий будинок, покритий шифером, оздоблений орнаментом.*

ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ!

Частка не пишеться з дієприкметниками **разом**, якщо він є означенням іменника (а не присудком) і **не має при собі пояснюючих слів**: *незакінчена робота, нез'ясовані питання, нержавіюча сталь.*

Окремо частка **не** пишеться з дієприкметниками, якщо вони **мають** при собі **пояснювальні слова**: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами. Я відклав не дописаний лист.*

У реченні дієприкметник найчастіше буває **означенням**. Наприклад: *На клуні стовбичив промоклий бусол (Ліна Костенко).* Він виконує також функції іменної частини складеного присудка. Наприклад: *Чорна ніч інкрустована ніжністю. Там три принцеси зачакловані у сивих зморщених бабусь.*

Увага! Дієприкметникові звороти, що відносяться до означуваного слова – **особового займенника** (*я, ти, він, вона, вони, ми, ви*) виділяються комами не залежно від позиції в реченні.

Сповнений любові, я іду по вулиці вузькій.

Дніпро, ти в день ясний пливеш, заглиблений в минуле.

Завдання

1. Прочитайте речення. Поясніть розділові знаки.

Лежало в долині місто, **освітлене вогнями**.

Місто, **освітлене вогнями**, лежало в долині.

Освітлене вогнями місто лежало в долині.

2. Розставте розділові знаки.

Біля майстерень стояли трактори націлені моторами в степ.

Перелякані грозою коні зупинились.

Через усе село стеляться городи огорожені тинами.

Тепла ніч прикрашена зірками пропливала над селом.

У церкві святково прибраній пахло степом і ладаном.

3. Переробіть складні речення на речення з дієприкметниковими зворотами.

Квіти, що принесла мама, поставили на стіл.

Дерева, які посадили учні, зазеленіли навесні.

Сяяла чистотою підлога, яку вимила Марійка.

Твір, який написав учень, високо оцінив учитель.

4. Замініть подані словосполучення двома варіантами словосполучень з дієприкметниковими зворотами – невідокремленими і відокремленими.

*Зразок: Земля, яку вмив дощ – **вмита дощем** земля; **земля, вмита дощем**.*

Нива, яку напоїв дощ.

Хмари, які нависли над обрієм.

Земля, яку розбудив перший грім.

Дерева, які вкрились листочками.

Веснянки, які склав народ.